

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Сапфірової Наталії Норіко Миколаївни
«ЮВЕЛІРНА СПРАВА Й. МАРШАКА В ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРІ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю
26.00.01 – теорія та історія культури

Тема дослідження, обрана Н. Сапфіровою, є предметом її багатолітнього наукового пошуку і продиктована нагальними потребами української мистецтвознавчої науки. Представлена до захисту праця розкриває діяльність і значення видатної постаті в історії ювелірної справи і культурно-мистецького середовища України кінця ХІХ – поч. ХХ ст. – Йосипа Маршака. *Актуальність обраної теми* підтверджується необхідністю узагальнення досвіду і мистецького надбання київського ювелірного осередку, переосмислення і структурування цього досвіду як художнього феномену, цілісного явища української культури. У дисертації вперше всебічно, у широкому культурному контексті висвітлено передумови створення і етапи функціонування фабрики ювеліра Йосипа Маршака, охарактеризовано основні напрями його діяльності як майстра, підприємця, мецената, призера міжнародних виставок, засновника ремісничої школи, громадського діяча, потужного генератора міжкультурного діалогу між Західною Європою і Російською імперією.

Мета дослідження полягала у визначенні специфіки ювелірних виробів фірми Й. Маршака у контексті світової художньої культури кінця ХІХ – поч. ХХ століття. Опрацювання тексту дисертації і автореферату, вивчення публікацій дає підстави констатувати *новизну одержаних результатів*, яка полягає передусім у виявленні стильових особливостей виробів фабрики Й. Маршака; складанні реєстру київських ювелірів, фірм, майстерень, які працювали на території м. Києва в окреслений період; введенні до наукового обігу біографічних даних працівників і учнів майстрів фабрики Й. Маршака.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається:

– значним обсягом джерельної бази: колекції Національного музею історії України (Київ), музеях історичних коштовностей України (Київ), видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького (Київ), Однієї Вулиці (Київ), Вінницького обласного краєзнавчого музею; Державного історичного музею (Москва, РФ), Державного Ермітажу (Санкт-Петербург, РФ), Музею Фаберже (Санкт-Петербург, РФ), музею «Зібрання» (Москва, РФ); видання фабрики Й. Маршака (прейскуранти, каталоги виробів, рекламні матеріали, Ювілейний альбом фірми (1913 р.)), додатки до газети «Київська думка» (1911 р.), журнали «Мистецтво: живопис, графіка, художній друк» (1911 р.), Художньо-ілюстрований альбом Всеросійської виставки у Києві (1913 р.); мемуари та

спадщина членів родини Й. Маршака та ін.;

– методологією дослідження, спрямованою на вивчення спадщини, визначення ролі ювелірної справи Й. Маршака у формуванні мистецько-культурного середовища м. Києва та її місця у світовому культурологічному полі, що охоплює принципи історизму, всебічності та системності, мистецтвознавчий та культурологічний інструментарій із застосуванням онтологічного, герменевтичного, системно-історичного, крос-культурного, біографічного, формально-стилістичного та інших методів;

– аналізом образно-стилістичних, технологічних, символічних аспектів у творах ювелірного мистецтва;

– розлогим реєстром київських ювелірних і граверних підприємств, майстерень, магазинів, імен їх власників, ювелірних товариств м. Києва зазначеного історичного періоду;

– змістовним ілюстративним рядом – 270 позицій (ювелірні вироби, фото Й. Маршака, членів його родини і співробітників фабрики, документи тощо).

Сформульовані завдання дослідження реалізовано у трьох розділах дисертації обсягом основного тексту 190 с.; список використаних джерел містить 285 позицій; загальний обсяг роботи – 327 с.

Дисертанткою подано розлогий і ґрунтовний аналіз літератури з теми дослідження, чітко окреслено період введення у науковий обіг імені відомого київського ювеліра Й. Маршака у др. пол. ХХ ст., в тому числі означено внесок українських вчених щодо збереження і вивчення ювелірної спадщини України (Л. Строкова, Ж. Арустамян, Л. Ключко, С. Палатна, Т. Ралдугіна, О. Мальцева, Р. Шмагало, О. Школьна).

На основі матеріалів із родинного архіву Й. Маршака авторкою структуровано і доповнено його творчу біографію, розглянуто передумови створення і розвитку ювелірної фабрики, охарактеризовано її організаційні форми, інфраструктуру та технологічну базу. На основі детального вивчення процесу виробництва і навчання, сфер діяльності і ділових зв'язків засновника, авторкою визначено основоположні принципи управління виробництвом і торгівлею, процесом навчання.

Подано періодизацію професійної діяльності Й. Маршака, яка складається з трьох основних етапів: період навчання ювелірній справі; період заснування власної справи на Подолі з подальшим переведом 1879 р. на вул. Хрещатик, 4 м. Києва (магазини, майстерні); масштабне виробництво та продаж ювелірних виробів на внутрішньому та зовнішніх ринках, співробітництво з крупними ювелірними центрами Російської імперії та європейськими ринками.

Дисертантка наводить адреси Київських магазинів, імена майстрів і їх спеціалізацію, подає описи приміщень адміністративного і виробничого підрозділів та їх відділи, характеризує рекламні оголошення. Важливим здобутком дослідження є з'ясування кола ювелірів і замовників з Москви, Санкт-Петербургу, Варшави, Відня, з якими співпрацював Й. Маршак,

подання відомостей про компанію, відкриту сином Й. Маршака, Олександром у Франції.

Вагоме місце у дослідженні відведено розгляду типології та стилістики художніх виробів фабрики Й. Маршака, у т. ч. асортиментної групи столового посуду, специфіки застосування металу і каміння. По завершенні аналізу авторка виділяє характерні риси виробів фабрики, сукупність яких можна характеризувати як «стиль Й. Маршака», серед них: виразне декоративне оздоблення, сміливе поєднання основи з деталями, засноване на власному розумінні естетики та стилів епохи; тектонічний підхід до створення композиції, динаміка і ритм композиції; просторова співмірність композиції виробу з інтер'єром. Також визначено фактори, які впливали на рівень розвитку ювелірної справи майстра: потужність виробничого обладнання, наявність навчальної бази; формування власного кола фахівців; членство Й. Маршака у професійних і громадських об'єднаннях, можливість впливу на ювелірну галузь міста.

На завершальному етапі дослідження Н. Сапфірова аналізує автентичні клейма ювелірних виробів фабрики Й. Маршака як джерело атрибуції, складає візуальний реєстр клейм й інших знаків, характерних для ювелірних виробів згаданих ювелірних підприємств.

Високо оцінюючи представлену до захисту роботу, слід зупинитися на деяких *дискусійних аспектах*:

1. У п. 1.1 подано розлогий аналіз стану розробки теми у працях науковців, однак наприкінці огляду необхідно було окреслити – які саме аспекти залишилися невисвітленими;
2. У списку використаних джерел потребують уточнення позиції, що стосуються дипломних робіт, у яких досліджено спадщину ювелірного мистецтва – слід вказати навчальні заклади, де виконувалися роботи;
3. Авторка неодноразово вживає поняття «золотарство» в історичному і сучасному контекстах, наприклад: «...окремі майстри об'єднувалися в артілі з метою отримання більш вагомого становища на золотарському ринку» (с.28 дис.), або «додатково слід відзначити й ювелірів сучасності з багаторічним досвідом роботи на КЮЗі в золотарській галузі» (с.101 дис.). Виникає запитання: як дисертантка співвідносить поняття «золотарство» і «ювелірне мистецтво»? Чи не слід обмежити часові межі застосування поняття «золотарства» кінцем XIX століття?

Висловлені зауваження не впливають на високу оцінку представленого до захисту дослідження і мають суто рекомендаційний характер. Слід також зупинитися і на рекомендаціях щодо подальшої наукової діяльності дисертантки.

До сьогодні нею вже значною мірою опрацьовані можливі шляхи відродження в Україні ювелірної школи Й. Маршака і ряд просвітницьких проектів для ювелірної галузі: популяризація творчого надбання Й. Маршака та історії українського ювелірного мистецтва шляхом проведення лекцій,

зокрема, на тему «Життя та творчість великого ювеліра Йосипа Маршака» на базі Музею історичних коштовностей України (2016).

Наталія Сапфірова була координатором масштабного проекту «Україна і Фаберже» (2010), де представляла аналітичний огляд ювелірного мистецтва України з 1960-х рр. по наш час; є членом Міжнародного меморіального фонду Йосипа Маршака, Міжнародного меморіального фонду К. Фаберже, Спілки геологів України; розробником проекту 3D-моделі медалі Й. Маршака, присвяченій видатним датам ювеліра (1918–2018).

На с. 101 дисертації авторка зазначає, що «...стиль виробів Фабрики Й. Маршака не перервав свого існування, а знайшов продовження в ювелірних творах паризької фірми, ...у подальшому частково був відображений у виробках заснованого у 1936 р. «Київського ювелірного заводу» (КЮЗ), наступника справи І. Маршака». Далі дисертантка вказує на спадкоємність принципів і майстрів: «...окрім обраного головного спрямування стилістики виробів, на КЮЗі дотримувалися засад виробництва, які були введені ще Й. Маршаком на започаткованій ним фабриці; ...на Київському ювелірному заводі працював Ісаак Лівшиць, котрий проходив навчання на фабриці Й. Маршака у період з 1912 по 1915 р., а з 1915 по 1917 р. – був майстром у Першій Київській ювелірній і художній майстерні; ...також автором було з'ясовано, що у наші часи у колі граверів працюють фахівці, які перейняли досвід граверної роботи у учнів, які навчалися на підприємстві Й. Маршака» (с.101 дис.).

Дивно, але Київський ювелірний завод ані на сторінках офіційного сайту, ані у рекламних повідомленнях і промо-акціях не розміщує жодних відомостей про зв'язок із легендарною фабрикою, у той час як в Європі, в Америці й на Сході компанії століттями плекають історію, візуалізують її у вигляді різноманітних артефактів на стінах і у виставкових вітринах власних приміщень, у подарункових виданнях для клієнтів, використовуючи цю саму історію як маркетинговий і рекламний інструмент, і як джерело натхнення.

Більше того, останніми десятиліттями спостерігається відродження, «реінкарнація» відомих компаній, зокрема, у сфері моди – британської марки молодіжного одягу VIVA (2006), французьких будинків моди Vionnet (2012), Schiaparelli (2014) та ін. Тож, саме у площині відродження історичної спадщини Й. Маршака, у доведенні до представників ювелірної галузі важливості залучення практичного та історичного доробку майстра у поле сучасної діяльності, і в результаті, у справі збереження і відтворення основних цінностей культури, – слід окреслити значення представленої роботи та майбутні перспективи дисертантки.

Повнота викладу основних положень дисертації підтверджується опублікованими 11 працями, із них 5 – у фахових наукових виданнях МОН України, 1– у спеціалізованому виданні з культурології; 5 – у збірках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій. Автореферат за змістом і структурою є ідентичним тексту дисертації.

Загальний висновок про відповідність роботи вимогам МОН України.

На основі вивчення дисертації, автореферату та публікацій, що висвітлюють основні результати, можна констатувати:

- дисертація Сапфірової Н.Н.М. є самостійно виконаною, завершеною працею, яка містить нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальну проблему дослідження мистецьких здобутків представника ювелірного мистецтва в Україні Й. Маршака у контексті світової художньої культури кінця ХІХ – початку ХХІ століття;

- результати дослідження, безумовно, мають практичне значення: вони можуть бути використані науковцями і практиками з декоративно-прикладного мистецтва, культурології, музеєзнавства, експертиза та колекціонування ювелірних виробів, а також в освітньо-викладацькій діяльності.

Отже, дисертація «Ювелірна справа Й. Маршака в художній культурі кінця ХІХ – початку ХХ століття» за структурою, змістом, новизною і обґрунтованістю наукових положень і висновків відповідає паспорту спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури та пп. 9,17 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Кабінетом Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор – Наталія Норіко Миколаївна Сапфірова заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата мистецтвознавства.

Доктор мистецтвознавства,
професор кафедри
художнього моделювання костюма
Київського національного університету
технологій та дизайну

Т. Ф. Кротова

Підпис Т. Ф. Кротова
виставляю
Зав. КАНЦ

Трикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника
ВЛОР № 03.04-30/101
26 04 2014